

Demokracija i suvremeni svijet

Rehabilitirati politiku – u demokraciji

O paradoksu kršćanske odbojnosti prema politici

Neven Šimac

e-mail: nevensimac@yahoo.com

UDK: 321.7

Pregledni rad

Primljeno: 24. listopada 2005.

Prihvaćeno: 3. prosinca 2005.

Predmet ovog eseja¹ jesu politika i politička djelatnost u osnovnome značenju tih riječi. Njegov su topos »naše strane«, ali i svijet razvijenih demokracija, dok je prvenstveni vremenski okvir – današnje, tranzicijsko doba. Razlozi autorovog zanimanja za ove teme jesu, s jedne strane, činjenica kršćanske, navlastito katoličke ukočenosti, gotovo kompleksa u odnosu prema politici i političkoj zauzetosti, a s druge – upravo oslobađajući pristup i poticaj koje su formulirali pojedini dokumenti Drugoga vatikanskog koncila i socijalnog nauka Crkve. Nakana ovoga politističkog teksta² nije samo baciti pogled na naše vrijeme i prostor kroz prizmu učiteljstva Crkve i Konci-

la nego, k tomu, istaknuti djelatnu zauzetost laičkih članova Crkve koji su često prednjačili, pa time i nadahnjivali Učiteljstvo, a sve to radi bistrjenja pojmova, rehabilitacije politike i poticanja na političku zauzetost. Ovo je, dakle, angažirani esej. Ostali su sporedniji razlozi nastanka ovog eseja sljedeći: s jedne strane, teret naslijeđa i porođajne muke demokracije i politike na ovim, tranzicijskim stranama, ali i teškoće zrelih demokracija, a s druge pak strane, poteškoće narodâ, neofitâ u demokraciji, jer se njihov politički preobražaj u demokratski sustav zbiva u doba krize demokracije u državama-nacijama. Uzroci su te krize kako u praktičkom nijekanju primata

¹ Riječ »esej«, izvorno francuska (essai), znači »pokušaj«, što ovaj tekst doista i jest.

² U francuskom se jeziku u novije vrijeme počeo razlikovati pojam »politolog« (fr. *politologue*; engl. *political scientist*) od pojma »politist« (»*politiste*«, »*politista*«). Prvi termin označuje više sociologa politike, a drugi, koji je zapravo neologizam, »praktičnijeg« specijalista političkih znanosti.

prava i politike u korist »strukâ«, poglavito ekonomije, tako i u poricanju vrjednota na kojima se temelje demokracija, pravo i politika u demokraciji.

Tekst koji slijedi nastojat će »promišljati« politiku te iznijeti mišljenje o razlozima »nesusreta« kršćana s politikom i »urođenih slabosti« katolika – u nas i u svijetu – u odnosu prema politici i političkoj zauzetosti. Ovaj esej će zatim upozoriti na stanje politike u uvjetima krize demokratskog

sustava da bi se potom pozabavio pitanjem rehabilitacije politike u demokratskom okružju. Posljednja dva dijela nastojat će – kroz prizmu koncilskih dokumenata i razmišljanja zauzetih javnih poslenika, kršćana – predstaviti političku zauzetost, kao građansku i kršćansku dužnost te na kraju upozoriti na izazove politike i demokracije danas u Europi i sve povezanim svijetu.

Ključne riječi: politika, demokracija, tranzicija, država, suverenitet, res publica, zauzetost, kršćani, katolici, koncilski dokumenti, socijalni nauk Crkve, Europa, globalizacija.

»Od naših zahtjeva iz onog doba osvojili smo političku slobodu i to je mnogo, ali nije dovoljno. Danas je naime novac taj koji kraljuje. Političari i šaka ljudi su se obogatili na štetu poduzeća, tako što su organizirali njihov stečaj. Država nas je zaboravila i izdala.«

Roman Swierszcz

»Poljaci su dobri samo za otpor ali, čim se stanje smiri, mi se međusobno razdiremo i mislimo samo na pojedinačne probitke. Kao da nas povijest nije ništa naučila.«

Halina Suwala³

³ Ove riječi nekadašnjih aktivista poljskog sindikata *Solidarność*, koji podsjećaju na hrvatske prilike i nagnuća, objavio je pariški *Le Monde* 30. kolovoza 2005. godine, dan uoči 25. obljetnice potpisivanja *Gdanskog sporazuma* između *Solidarności* i poljskog komunističkog režima. Sporazumom je otpočelo razdoblje od 500 dana djelomičnih sloboda u djelatnostima sindikata koji je postupno narastao na 10 milijuna članova. Ovaj *lijepi san* prekinulo je ratno stanje koje je 13. prosinca 1981. godine proglasio general Jaruzelski, a pod pritiskom Sovjetskog Saveza. *Gdanski sporazum* bio je

Promašeni susret kršćana i politike

Jesmo li svjesni kršćanske, točnije, katoličke suzdržanosti i nepovjerenja prema politici i bilo kakvoj političkoj zauzetosti? Slažemo li se da je tako još i danas, u uvjetima razvoja demokracije i da to stanje nije od jučer, tj. od vremena komunizma, nego da su uzroci i razlozi takvog dominantnog stava prema politici i političkom *engagementu* dublji i prilično složeni? Ako je odgovor na većinu ovih pitanja pozitivan, onda ima razloga za raspravu jesu li takvi stavovi opravdani – danas i ovdje te ima li mjesta nekoj drugoj, novoj interpretaciji politike, pa, susljedno, i promicanju političke zauzetosti *hic et nunc*.

Promišljati i definirati politiku

Promišljati politiku zahtijeva prije svega – definirati je, što nije nimalo jednostavno s obzirom na široko polje koje pokriva kao i na značenja, u kojima se rabi ovaj pojam još od antičkih vremena Platona i Aristotela.⁴ Bilo je to vrijeme prvih oblika demokracije i tada je, tijekom gotovo dvaju stoljeća, πόλις (*polis* – grad) predstavljao »ukupnost građana«, tj. mjesto slobode, javne riječi i sudjelovanja, ali ne svih, nego samo slobodnih građana.

Podsjetimo ovdje da je, tijekom četiriju tisućljeća pisane povijesti, demokracija, tj. vladavina naroda postojala samo u dva navrata, po otprilike 200 godina, i to na ograničenu prostoru: najprije u Grčkoj, uglavnom u 6. i 5. stoljeću prije Krista, a zatim od kraja 18. stoljeća do današnjih dana, u dijelu Europe i u sjevernoj Americi. Ona prva, grčka demokracija, temeljila se na robovlasničkome gospodarskom sustavu. Pojam građanin označivao je tada odraslu mušku osobu koju je rad robova oslobađao obveze rada i koja se s te osnove mogla slobodno baviti poslovima *polisa*. Građanska prava nisu, dakle, imale ni žene, ni djeca, ni robovi, ni »barbari«.⁵ Drugo povijesno razdoblje demokracije, koje započinje s američkom

jedan od snažnih poticaja nastanku »europskog javnog prostora« i s njim je otpočela razgradnja i urušavanje komunističkog sustava u Europi.

⁴ Grčki filozofi, Platon (427.-347. prije Krista) i Aristotel (384.-322. prije Krista). Po Aristotelu, čovjek je političko biće (ζῷον πολιτικόν – *zoon politikón*).

⁵ Ovaj je pojam onda označivao praktički sve one koji nisu bili stanovnici *polisa*, tj. grada.

emancipacijom od britanske kolonijalne vlasti te s francuskom građanskom revolucijom, zasniva se isto tako na društvu slobodnih građana, ovaj put mnogo širem, ali i ta demokracija, u prvo vrijeme, vuče »repove« različitih oblika i dalje vrlo prisutne diskriminacije, ponajprije ropstva i neravnopravnosti žena.⁶

No, vratimo se definiciji politike. U tranzicijskim zemljama⁷ često se miješaju smisao, svrha, ciljevi politike, kao i načelo djelovanja. Potrebno je, naime, razlikovati:

- smisao politike, koji počiva/postoji u njoj samoj i iskazuje se kad i dok političko djelovanje traje;
- svrhu politike, koja se ima u vidu, a po kojoj se prosuđuje svaka politička akcija;
- ciljeve kojima politika teži, a koji se ostvaruju pojedinačno i koji su uvijek, po redu stvari, viši od sredstava politike;
- princip djelovanja, tj uvjerenje što ga dijeli skupina ljudi koja se angažira u politici, kao npr. čast, vrlina, strah, slava, sloboda, pravda, jednakost. Napomenimo da je u različitim sredinama i razdobljima ovo načelo katkad postajalo smisao, ili cilj, pače svrha politike.

Podsjetimo k tomu da »politika« dolazi od navedene grčke imenice *πόλις*, te da se kao takva pojavljuje u 13. stoljeću i tada označuje znanost upravljanja državom. Stoljeće poslije, ovaj termin se rabi za sve javne poslove, a sredinom 16. stoljeća termin politika pokriva sve poslove države. Po različitim suvremenijim definicijama ili elementima definicije ili pak perifrazama, koje malokad striktno razlikuju četiri navedena aspekta, politika je, kako bilježi Hannah Arendt:⁸

⁶ Tako je npr. Francuska – koja se rado kiti naslovom jedne od dviju *domovina prava čovjeka* (druga su *domovina SAD*) – tek godine 1848. ukinula ropstvo, a tek je 1944. godine dala pravo glasa ženama, dok je *Europsku konvenciju o pravima čovjeka*, potpisanu godine 1950., ratificirala tek 1974. godine.

⁷ Od godine 2000. do 2004. autor ovog eseja radio je na prilagodbi četiriju zemalja kandidatice Europskoj uniji (Letonija, Litva, Poljska i Češka), pa dio njegovih razmišljanja i zapažanja potječe iz tih sredina.

⁸ Rođena u Hannoveru godine 1906., Hannah Arendt učenica je njemačkih filozofa Heideggera i Jaspersa i jedna od najvažnijih figura suvremene političke misli. U Francuskoj je od 1933. do 1940. godine bila u izbjeglištvu zbog svoga židovskog podrijetla. Od 1941. godine, u SAD-u djeluje najprije kao novinarka, zatim i kao sveučilišna profesorica te predaje na sveučilištima (Berkeley,

- skup činjenica, institucija, prakse i odluka vlasti, države ili društva;
- briga za svijet uređen na određeni način;⁹
- potreba, jer se brine za postojanje društva i jer osigurava uvjete života;¹⁰
- zapravo tek sredstvo, dok je sloboda njezin najviši cilj;¹¹
- način osiguravanja vitalnih potreba društva i slobodnog razvoja, ali i nužno zlo da bi se očuvalo čovječanstvo;¹²
- sredstvo za viši cilj: jamstvo života u najširem smislu, rada i minimuma sreće svakoj osobi, da mogne težiti svojim ciljevima u miru;¹³
- najviši je cilj unutarnje politike život, a vanjske sloboda;¹⁴
- i, konačno, politika je za totalitarne režime počesto bila nastavak ratovanja drugim sredstvima¹⁵ – lukavošću, licemjernošću, podvalom, prijevarom, krađom... za njih je trebalo upotrijebiti sva politička sredstva – da rat bude uvijek moguć.

Za druge, poput sociologa Maxa Webera,¹⁶ politika se ograničuje na odnos nadmoći, koji zahtijeva određeni legitimitet i koji uključuje zapovijedanje i poslušnost. Za pravnika i filozofa

Chicago, Columbia, Princeton, Yale...). Umrla je u New Yorku godine 1975., ostavivši za sobom brojne politološke i filozofske studije, od kojih neke i nedovršene.

⁹ Hannah ARENDT, *Qu'est-ce que la politique*, zbirka tekstova Ursule Lund, Paris, Seuil, zbirka Points, 1995, str. 58.

¹⁰ *Isto*, str. 64.

¹¹ *Isto*, str. 111.

¹² *Isto*, str. 66-67.

¹³ *Isto*, str. 73.

¹⁴ *Isto*, str. 115.

¹⁵ Ovo je paradoksalna antifraza poznate Clausewitzeve rečenice: »Vidimo, dakle, da rat nije samo politički čin, nego pravo sredstvo politike, svojevrsno nastavljanje političkih odnosa i njihovo ostvarivanje drugim sredstvima«. V. Carl von CLAUSEWITZ, *De la guerre* (O ratu), Paris, Minuit, 1955, str. 67.

¹⁶ Njemački ekonomist i sociolog Max Weber (1864.-1920.), utemeljitelj suvremene sociologije i veliki stručnjak za pitanja državne/javne uprave kao i ekonomije kapitalizma.

Léona Duguita¹⁷ politika je izraz društvene solidarnosti, pa nadmoć treba imati protutežu u socijalnosti. Suvremene definicije politike nastoje biti »neutralnije«, pa tako pojam politike »obuhvaća općenito sveukupnost postupka i djelovanja pojedinaca, institucija i organizacija koje svojim odlukama uređuju (reguliraju) javne interese i poslove«¹⁸. Politika je »zapravo mjesto na kojem se određuju prioriteti ekonomsko-socijalnih izbora«¹⁹.

Politika i sloboda usko su povezane, jer sloboda u osnovi znači moći, odnosno imati pravo nešto započeti,²⁰ navlastito imati pravo raspravljati o javnim poslovima i sudjelovati u njima. Politika dakle, nikako nije tek puko »posredovanje interesa«. I, dopustimo parafraziranje ekonomista-nobelovca Amartyja Sena: politika je moralna djelatnost!²¹ Ili pak da s kršćanskim personalistom Mounierom ustvrdimo da politika ne može biti krajnji cilj, koji apsorbira sve ostale. »Ako politika i nije sve, ona je u svemu. Njezin prvi cilj treba biti da pronade mjesto državi. A država nije nacija, niti pak uvjet da nacija postane stvarna. Samo su fašisti proglašavali njihovu istovjetnost, ali u korist države. Država je snažno i koncentrirano opredmećenje prava, koje se rađa spontano iz života organiziranih skupina (G. Gurvitch). A pravo je institucionalni jamac osobe: država je za čovjeka, a ne čovjek za državu«, bilježi Mounier.²²

Politika nikako ne smije biti samo »tehničko pitanje«, kojim bi se bavila neka »struka«, iako je za bavljenje politikom i te kako potrebno znanje i prava i države i ekonomije, kao i socijalnih pitanja te očuvanja prirodnog naslijeđa. Ambicija politike je ostvariti

¹⁷ Francuski pravnik i filozof Léon Duguit (1859.-1928.), teoretičar države i prava, navlastito filozofije »prirodnoga prava«.

¹⁸ Definicija iz *Brockhaus-Die Enzyklopädie*, 1998, navedeno u eseju Ivana MARKEŠIĆA, *Politika kao fenomen*, u zborniku *Kršćani i politika* (u tekstu koji slijedi: KiP), Split, Crkva u svijetu, 2003, str. 40.

¹⁹ Dokument Znanstvenog odbora Socijalnih tjedana talijanskih katolika, *La democrazia: nuovi scenari, nuovi poteri* (u tekstu koji slijedi: DEM), Bologna, EDB, 2004, str. 29.

²⁰ Zanimljivo je da grčki glagol ἀρχειν (árhein) znači i »započeti« i »vladati«.

²¹ Naslov jedne njegove novije zbirke tekstova, koja će biti navedena kasnije, jest *Ekonomija je moralna znanost*.

²² V. Emmanuel MOUNIER, *Le personalisme* (Personalizam, u daljem tekstu EMP), Paris, Presses Universitaires de France, zbirka Que sais-je?, 295, 10, 1967, str. 126.

moguće i poticati »volju-življenja-zajedno« pojedinaca i skupina, koji bi bez toga bili stranci jedni drugima. Drugi je cilj politike suzbiti i kontrolirati nasilje. Politika treba na tom području s jedne strane, naći pravu mjeru odnosa između sudske i političke vlasti, tako da sudska vlast ne postane samovoljni cenzor politike i legitimnih političkih odluka, a s druge, ne smije dirigirati sudskoj vlasti.

Politika je prisutna u svemu, ali ona ne može biti sve, jer to je pokušala biti u komunizmu i u nacizmu. Politiku zato treba valorizirati kao plemenitu djelatnost služenja – »najviši oblik ljubavi prema bližnjemu«.

Hrvatski raskoraci, neznanja i pomutnje

Hrvatski su građani danas – u kontekstu moguće pluralne demokracije – s jedne strane, izrazito nezadovoljni politikom i političarima, a, s druge, slabo spremni angažirati se u političkoj utakmici i djelatnosti, iako već 15 godina žive u pluralnome i slobodnome političkom ozračju. Nećemo pogriješiti ako u ovakvom odnosu prema politici vidimo rezultantu, među ostalim, dvaju određujućih utjecaja. Prvi, hendikepirajući utjecaj dolazi od devetstoljetne inozemne političke i vojne dominacije, od nužde »ratne ekonomije« i potrebe preživljavanja. Drugi pak utjecaj ima svoj duboki idejni, eshatološki korijen, ali i površni moralizatorski temelj.

Višestoljetna strana dominacija u prošlosti, i dinastička, i kadrovska, znatno je oslabila iskustvo politike i mogućnost (su)djelovanja hrvatskoga »političkog naroda«, tj. plemstva i svećenstva, a potom i građana u »kraljevskim gradovima« kopnene, odnosno u gradskim općinama primorske Hrvatske. Politikom su prevladavali stranci, ili pak Hrvati koji su pristajali surađivati sa stranom vrhovnom vlašću. Ovo je, naravno, pojednostavnjena slika, jer je gotovo uvijek postojao hrvatski staleški sabor²³ i institucija bana, kao i sudska vlast, pa čak i vojska. Osim toga, bilo je čitavih razdoblja u kojima je hrvatska strana odlučivala o izboru

²³ Sjećamo se one glasovite maksime *Regnum regno non prescribit leges*, koju A. G. Matoš u pjesmi *Pri svetom kralju* netočno pripisuje Tomi Erdödyju, »Bakač-banu, heroju sisačkog sloma« (1593.), a koju je 1791. godine u Požunskom saboru stvarno izgovorio njegov potomak, ban Ivan Erdödy (1760.-1806.).

vladara ili pak imala znatan vojni utjecaj.²⁴ No od uvođenja općega školstva uvriježilo se *cliché* da je čitavo razdoblje od *Pactae convente* (1102.) bilo tek slijed stranih prevlasti, tlačjenja i podređenosti, pa je tako sudjelovanje domaćih ljudi u politici moralo biti ili kolaboracija ili izdaja.²⁵

Drugi, odlučujući utjecaj odigrale su tradicionalne predrasude²⁶ kršćanske provenijence koje su vrlo često u osnovi apstinencija od politike i rezignacija pred politikom. Po tim predrasadama:

- politika je isključivo borba za vlast, a to je područje bez morala i principa;
- u politici se mora uprljati i tu je nemoguće ostati čistih ruku;
- nije kršćanima mjesto u politici, jer oni ne dijele sa svijetom *amor mundi*;
- tà, i onako je ovozemaljski život tek putovanje k većem cilju;²⁷ kršćani su »putujuća Crkva« i konačno, ne stoji li u Ivanovu evanđelju (12, 25): »Tko ljubi svoj život izgubit će ga. A tko mrzi svoj život na ovom svijetu, sačuvat će ga za život vječni«;

²⁴ Sjetimo se samo izbora Anžuvina i Habsburga, zatim uloge Frankopana, Šubića Zrinskih, Draškovića i mnogih drugih u obrani od Turaka, pa sve do vojne sile bana Josipa Jelačića.

²⁵ Ovakve će *clichéje* trebati preispitati i zacijelo revidirati, jer su ne samo netočni nego i »blokirajući«.

²⁶ Predrasuda se ne temelji na znanju ni na prosudbi, ona je upravo negacija znanja i promišljanja. Predrasude često i navodimo s »kaže se da...« ili »općenito se drži da...«. Korijeni predrasadama o politici izviru iz ograničenog ili pak nikakva iskustva *političke stvari*. Negativne predrasude o politici utoliko anticipiraju i »zajedno s vodom bacaju i dijete«, tj. politiku, a da je nisu niti »okusile«.

²⁷ Kardinal Höffner, koji je jedan od najodličnijih poznavatelja i učitelja kršćanskoga socijalnog nauka, s pravom ovakav stav naziva »spiritualističko geto-kršćanstvo koje kršćanskoj vjeri ne želi priznati nikakvu snagu uvođenja reda u društvenome području te svijet želi prepustiti njegovoj sudbini«. V. Joseph kardinal HÖFFNER, *Kršćanski socijalni nauk* (u daljem tekstu: KSN), Kršćanska sadašnjost i Centar za promicanje socijalnog nauke Crkve, Zagreb, 2005, str. 27.

- i nije li Tertulijan upozoravao da ništa nije kršćanima tako strano kao politika.²⁸

Pritom se zaboravlja da rezignacija nije ni kršćanski stav, a ni vrlina. Stoga nije čudno što kršćanski tradicionalni govor o politici izražava i ovakve predrasude:

- politika je »prljava stvar«, »nečastan posao«;
- politika ima svoje zakone koji nisu moralni;
- politika je po svojoj prirodi machiavelistička, u njoj svrha »posvećuje« sredstva;
- politika je za lukavce i licemjere, za nezdravo ambiciozne i slavohlepne;
- politika je opasna, od nje se može izgubiti i glava, o poslu i poštenju da se i ne govori.

Novi, tranzicijski govor o politici nije, nažalost, bitno drukčiji. On je, međutim, odraz konkretnijeg iskustva politike, ali i novih predrasuda. Po njima:

- političari su neznalice i neradnici, koji čitav život nisu ništa konkretno učinili;
- politika služi samo osobnim interesima i to je danas najbrži način bogaćenja;
- politika je postala gola tehnika osvajanja i očuvanja vlasti, bez ikakvih načela i ciljeva;
- politika treba služiti ekonomiji i gospodarstvu, a ne diktirati im;
- nema se što učiti o politici; to je, zna se – »umijeće mogućeg«²⁹, dakle, nekakva mješavina spretnosti i kompromisa.

Ovaj novi govor prati, nažalost, neshvaćanje da politika u demokraciji može biti potpuno različita od onoga što je bila pod komunizmom i da nije tek »umijeće« ili puka tehnika vladanja. Ovo neshvaćanje uzrokuje i pojačava nespремnost učenja demokratske države i prava. A bez tog učenja nije moguće doseći ono na čemu počivaju demokracija i politička zauzetost, a to je znanje i kultura

²⁸ Tertulijan, *Apologetika*, XXXVIII: *Nec ulla magis res aliena quam publica*.

²⁹ Držim da ovu formulu valja izbjegavati, jer je zapravo demagoška, s obzirom da je »umijeće mogućeg« primjenljivo za razna područja ljudskih djelatnosti, dok u političkoj djelatnosti ovakva »definicija« ne može biti dominantna.

demokratskih institucija, usredotočena na zakonitost, pravednost i solidarnost.

Nije na odmet spomenuti da je danas, ovdje, sudjelovanje i za-uzetost u udrugama civilnoga društva jedva nešto manje nepopularno od politike. I tu postoji nerazumijevanje i gotovo optužba da je riječ o stranim urotama i uvezenim, lošim uzorima. Pritom se zaboravlja ili pak jednostavno ne zna, da civilno društvo označuje sljedeće: ono se organizira sâmo, bez države, gospodarstva ili religijskih zajednica; članstvo je u udrugama slobodno i jednakopravno; djelatnost je udruga, u pravilu, usmjerena na pojedine, izdvojene sektore i interese. Udruge pridonose javnoj kontroli politike i vlasti, stvaranju javnog mnijenja i kritičnosti, zaštiti slabijih i nezaštićenijih te aktiviranju građana. Građanske udruge mogu postati prave »male škole«, demokracije i politike, ali one ne bi smjele nastojati zamijeniti političke strukture, jer one nisu stranke i ne predlažu program za sva područja nacionalnog života.

Kršćanska lutanja i kršćanski doprinosi shvaćanju politike

Uz ovaj »novogovor« pojavljuju se i manje negativni pristupi politici onih kršćana koji pokušavaju naći odgovor na dilemu kako »biti u svijetu, ali ne i od svijeta«. Kod njih se, međutim, snažno osjeća naslijeđe totalitarnih shvaćanja i nepoznavanja vlastitog svjetonazora. Tako se često može čuti otprilike ovakve stavove:

- jesmo za demokraciju, ali ima previše stranaka i svatko danas govori što mu drago;
- ako se već i moramo politički angažirati, onda to smije biti samo u kršćanskim, dakle »kršćansko-demokratskim« strankama koje, po mogućnosti, a da se to ne pokaže javno, treba voditi i usmjeravati crkvena hijerarhija;
- neće se to baš javno kazati, ali se katolici moraju držati zajedno – kao zajednica molitve i kao Crkva – ne baš kao neka »država u državi«, ali tako nekako;
- u političkom životu treba nametnuti katolička (zanimljivo je da se ne kaže »kršćanska«!) načela; sve ostalo je neprihvatljivo i ne smije se ostati na sceni / u parlamentu / u vladi / u lokalnoj samoupravi, ako većina prihvati bilo kakvo drukčije načelo.

Ovakvi stavovi onemogućuju kršćane u politici, jer se temelje na zatvaranju i predrasudama, dok se bit politike temelji na otvorenosti i na sposobnosti promišljanja pojedinačnog na osnovi općeg te na znanju, činjenicama i iskustvu. Ono što je, međutim, još znakovitije, jest da ovakve predrasude pokazuju nepoznavanje ili zanemarivanje Božjih, odnosno Isusovih riječi. Tako Božje pitanje Kainu – »Što si ti učinio od svog brata?«³⁰ – upućuje na dužnost zauzetosti, dok Isusov odgovor na farizejsku provokaciju o denaru i porezu – »Caru podajte carevo, a Bogu Božje«³¹ – razlučuje svjetovno od božanskog. Ali ne samo da razlikuje dva kraljevstva nego i priznaje autonomiju³² političkog reda zemaljskog, a navlastito politike. Riječ je, naravno, o relativnoj autonomiji, tj. ne i o autonomiji od morala i od zapovijedi Ljubavi.³³ No, ipak ostaje činjenica da štošta kod Četvorice, tj. u Učiteljevu nauku u isti mah zbunjuje i ohrabruje, kao na primjer Isusove riječi u velikosvećeničkoj molitvi: »Oni ne pripadaju svijetu, kao što ni ja ne pripadam svijetu«³⁴ ili: »Kao što ti mene posla u svijet, i ja njih poslah u svijet«³⁵. Zato je prevažno ovdje razabrati različita značenja riječi »svijet«, ali isto tako imati hrabrosti suočiti se i s drukčijim shvaćanjima o bivanju u svijetu, koja nisu samo kršćanskog, nego šire humanističkog korijena, kao na primjer ono Hannah Arendt o ovoj temi: »Mi smo od svijeta, ali ne samo na svijetu«.³⁶

No, sretna je okolnost da Katolička crkva nije pokušala – a što nije niti izvodivo – tražiti u Svetom pismu, pisanom prije dva

³⁰ Geneza, 4, 9.

³¹ V. Mt 22, 21; Mk 12, 17; Lk 20, 24.

³² Riječ autonomija dolazi od grčkog *αὐτόζ* – sâm i *νόμος* – zakon.

³³ Ivan Pavao II. u *motu proprio* za proglašenje sv. Thomasa Mora zaštitnikom državnika i političara: »Ne može se odvojiti čovjeka od Boga, niti politiku od morala«. *La Documentation catholique*, Paris, br. 97. 2000.

³⁴ Iv 17, 16. Ovdje *svijet* označuje onaj *Kneza tame*, koji čovjeka odvraća od Boga.

³⁵ Iv 17, 18. Ovaj pak *svijet* više nije onaj *Zloga*, nego svijet Božjega stvoriteljskog pothvata, u kojem čovjek ima svoju nastavljačku ulogu. Parafrazirajući sv. Ireneja, ovu je ulogu pokojni papa Ivan Pavao II. opisao kao »svijet koji je čovjek usavršio po ljubavi Božjoj« (*mundus secundum amorem Dei ab homine excultus*). V. JEAN-PAUL II, *Mémoire et identité* (Pamćenje i identitet – u daljem tekstu M&I), Paris, Flammarion, 2005, str. 145.

³⁶ Hannah ARENDT: *Qu'est-ce que la politique* (Što je politika), zbirka tekstova, Ursula Lund, ur., Paris, Seuil, zbirka Points, 1995, str. 15.

tisućljeća u posebnim kulturnim i civilizacijskim okolnostima, bilo kakve recepte za političko djelovanje. Takav konkordizam³⁷ bio bi samo na štetu Crkve i kršćana. Osim toga, takav pokušaj »natezanja« Svetog pisma bio bi znak nepoštovanja Objave, ali i neozbiljnog pristupa politici kao potencijalno plemenitoj ljudskoj djelatnosti, koja može po nama i zahvaljujući nama, biti produžetak Stvoriteljeva rada.

Odbojnost, čak odloznost kršćana prema politici i njihova suzdržanost u odnosu prema politici trajala je veoma dugo, pače sveđer traje, usprkos svim kompromisima i kompromitiranju na koja su u svojem povijesnom hodu pristajali bilo Crkva kao institucija, bilo pojedini kršćani. Trebalo je, nažalost, mnogo stoljeća, prije nego što su katolički pastiri priznali da je politika »najšire polje ljubavi«³⁸ i »najviši oblik ljubavi prema bližnjem«. Katolike su u tome pretekli protestanti, konkretno kalvinisti, koji su desakralizirali ljudsku djelatnost i posebice političko djelovanje, smatrajući ga vrijednim i korisnim »na slavu Božju«.³⁹

Manje blokirajuće stavove drugih kršćana, navlastito protestanata i anglikanaca prema politici, a u drukčijemu povijesnom kontekstu i pravoslavnih, valjalo bi istražiti prije negoli ih se proglasi »cezaro-papističkom« i oportunističkom *accommodazione*. Nedavno živeći i radeći u Letoniji i Litvi, bilo mi je moguće ustanoviti znatnu razliku između luteranâ i katolikâ u odnosu prema politici. Dok su luterani vrlo aktivni u letonskoj politici gdje imaju svoju stranku, katolici su odsutni iz politike i stranački, što držim normalnim, ali i pojedinačno i kolektivno, što smatram lošim. Zanimljivo je i to da katolici – i klerici i laici – zamjeraju luteranima ovu njihovu »lakoću« bavljenja politikom, pače ponosni su na vlastitu apstinenciju od politike. Litavski pak katolici mnogo su manje politički aktivni nego letonski luterani. Ovdje ostavljam po strani primjere zemalja u kojima je protestantizam raznih sljed-

³⁷ Isto, str. 116-117. Ovaj izraz, koji bi se na hrvatski moglo prevesti kao suglasje ili složnost, označuje traženje potvrde u Svetom pismu za sva znanstvena dostignuća, tj. pretenziju da su sveti spisi sve već unaprijed najavili i objasnili.

³⁸ PIO XI., 18. prosinca 1927. DC 1930, zbirka 358.

³⁹ Jean-Louis SCHLEGEL, *La loi de Dieu contre la liberté des hommes – Intégrismes et fondamentalismes* (Božji zakon protiv ljudske slobode – Integrizmi i fundamentalizmi, u daljem tekstu JLS), Paris, Seuil, 2003, str. 83.

bi bio sve donedavno ili je još uvijek državna vjera, kao što su to skandinavske zemlje ili Velika Britanija, jer oni ne govore mnogo o zauzetosti kršćana u politici, iako upućuju na konfuziju crkvenog i svjetovnog.⁴⁰

Valja se zapitati zašto tolika odbojnost katolika baš prema politici, kad mnoge druge profesije i zauzetosti uključuju itekako velike moralne dvojbe. Nije to slučaj danas samo u medicini i genetici nego i u ekonomiji, financijama, energetici, proizvodnji i trgovini oružjem, te u marketingu. Je li tomu tako, jer politika traži kompromise pokraj i poslije kojih treba ostati, a ne povući se? Ili je tomu tako, jer zakon Ljubavi te poziv na svetost i dobrotu, zahtijevaju samozatajnost i »skrivenost«⁴¹ Hannah Arendt smatra da je volja ne-isticati-se »svjesno i radikalno antipolitički preobrazila značenje kršćanstva pa se mogla nametnuti neka vrsta kršćanske politike«, a što je u povijesnom kontekstu pada Rimskog Carstva bilo djelo sv. Augustina.⁴² S njim se, a zahvaljujući tradiciji rimske misli, po prvi put pojavljuje radikalna ideja, da je »politika sredstvo za viši jedan cilj« i da »poticaj za nošenje tereta zemaljske politike nije strah (podnositi vlast lošijih, op. a.), nego ljubav prema bližnjemu«. Tako je »misao sv. Augustina... bila ta koja je omogućila sekularizaciju kršćanskog bijega u sjenu te su kršćani izgradili unutar svijeta jedan potpuno novi javni prostor ... okupljanja«⁴³.

⁴⁰ Nije neutralna činjenica da je britanska kraljica vjerski poglavar anglikanaca i da više od polovice anglikanskih biskupa (26 od njih 43) zasjedaju u britanskom Domu lordova, iako se tamo ne podvrgavaju ni jednoj od političkih stranaka. Isto tako, nije zanemariv podatak da u Sjevernoj Irskoj pastor Ian Pasley vodi glavnu unionističku stranku.

⁴¹ Zanimljiva je refleksija Hannah Arendt na ovu temu: »U samoj biti dobrote jest dužnost sakriti se i ne imati pravo iskazati je onime što ona doista jest. Zajednica ljudi, koja smatra da sva ljudska pitanja treba rješavati u okvirima dobrote i koju, sukladno tomu, ne zapanjuje ni ideja ljubavi prema neprijateljima – pa bilo to samo zbog samog iskustva – ni ideja da zlo valja nagraditi dobrim; zajednica, koja smatra, na drugi način rečeno, da je ideal svetosti kriterij – ne samo za spas pojedine duše u udaljavanju od ljudi nego i za upravljanje samim ljudskim pitanjima – (ta se zajednica, op. a.) mora držati po strani od javne sfere i njezine razvidnosti«. ARENDT, *op. cit.*, str. 103.

⁴² Isto, str. 104-105. Zanimljivo je da je naslov disertacije Hannah Arendt, objavljene godine 1929. u Berlinu (ed. J. Springer), bio *Koncept ljubavi kod svetog Augustina*.

⁴³ Isto, str. 106.

Na taj je način nakon pada Rimskog Carstva Crkva pružila svojevrsnu zamjenu za politički status *civis romani* – rimskoga građanina. »Kršćanska politika« u tom je kontekstu uvijek težila dvama ciljevima: s jedne strane imati dovoljno utjecaja na svjetovnu vlast, da bi samo mjesto njezina okupljanja / *Ecclesia* – koje nije bilo političko – bilo zaštićeno, a, s druge strane, da bi spriječila da bilo koje mjesto njezina okupljanja postane mjesto »isticanja« i da, susljedno tomu, Crkva postane jedna od svjetovnih sila, smatra Hannah Arendt.

Crkva, politika i društvo

Odbojnost prvih kršćana u odnosu prema politici potpuno je shvatljiva, jer je to, s jedne strane, vrijeme progona od strane rimske politike, a, s druge, kršćanskog »rivalstva« službenim rimskim božanstvima. Nakon gotovo dva stoljeća progona različita intenziteta i zadobivanja vjerske slobode za kršćane Milanskim ediktom Konstantina Velikog (313.), kršćani se uključuju u javni i politički život. No, postizanjem statusa »državne vjere« dolazi postupno do suradnje s vlašću, s moćnicima, s »trgovcima u Hramu«, pa i sa samim trgovcima Hramom.

Od tada se pojavljuju i napasti teokracije, »jedne vrhovne vlasti«, tj. crkvene nad svjetovnom, premda se teokratsko tumačenje države protivi Isusovu napatku »Podajte caru carevo, a Bogu Božje«. Ove napasti tinjaju u zapadnoj Crkvi sve do Inocenta III. na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće.⁴⁴ Od tada one bitno slabe, pa se sfere duhovnog i svjetovnog definitivno razdvajaju, iako suparništvo i sporovi između »dva mača« (Lk 22, 38), tj. vlasti, nikad pravo ne prestaju. Navedena se napast, međutim, ostvaruje u istočnim Crkvama, najprije u Bizantu, u obliku cezaropapizma, a potom i u nekim drugim pravoslavnim zemljama, gdje je vladar – bazileus ujedno i vrhovni svećenik – *pontifex maximus*. U Bizantu su Carstvo i Crkva gotovo poistovječeni, a car od 6. stoljeća, poput Melkisedeka, nosi naslov »kralja i svećenika«⁴⁵. Crkva prihvaća biti

⁴⁴ Razdoblje pontifikata: 1198-1216.

⁴⁵ V. predavanje kardinala Josepha Ratzingera pod naslovom *Europa. I suoi fondamenti spirituali ieri, oggi e domani* (Europa – njezini duhovni korijeni jučer, danas i sutra), održano 13. svibnja 2004. godine u talijanskom Senatu, a koje je objavljeno u izdanju Mondadori, Milano, u studenom 2004. i

ancilla politicae, pa za vladara ona postaje tek jedan, ali snažan *instrumentum regni*. Ova konfuzija sfera i funkcija karakterizira »istočne despocije«, tradicija kojih je olakšala kasniji povijesni slijed tiranija (osmanlijska, ruska carska, fanariotska...) i totalitarizma (boljševički).

U doba humanizma i renesanse pojavljuje se nova, laička afirmacija autonomije politike u djelima Firentinca Niccola Machiavellija (1469.–1527.). Ova koncepcija reducira politiku na binom vlast-nasilje. Cinična politika »državnog razloga« (*ragione di Stato*) stavlja vlast iznad prava kao i načelo »cilj opravdava sredstva«, odbija kršćane od političke sfere i stvara novu sliku o politici kao »mjestu« grijeha. Odnos religije i politike dodatno se zamršuje nakon vjerskih ratova i pojave konfesionalnih država u 16. stoljeću po formuli *cuius regio, eius religio*. Religija vladara postaje službena religija države. Lojalnim se smatraju samo oni podanici koji prihvaćaju tu religiju. Crkva podjeljuje posvećenje vladaru, a on štiti interese i povlastice Crkve te progona njezine protivnike. Crkveni velikodostojnici često zauzimaju vodeće funkcije u državi.⁴⁶

Crkva, dakle, »kolaborira«, pače nastoji dominirati i svjetovnom sferom,⁴⁷ sve do pojave prosvjetiteljstva, tj. Francuske revolucije i jozefinizma. Od tada se odnos Crkve i svijeta, a navlastito nositelja liberalnih ideja, pretvara u konkurenciju, pa i u otvoren, krvavi sukob.⁴⁸ Tomu bitno pridonosi progon Crkve od francuskih revolucionara i »uredovanje« Josipa II. u stvarima Crkve, kao i sukobi oko papinske države u Italiji u vrijeme njezina ujedinjavanja. Svrstavanje Crkve uz »stari režim« i skandal njezine suradnje s izrabljivačima kulminiraju u vrijeme prve industrijske revolucije

samo do svibnja 2005. doživjelo je sedam izdanja. Naslov je knjige Marcello PERA – Joseph RATZINGER, *Senza radici* (Bez korijena – u daljnjem tekstu: SR). Knjiga sadrži i predavanje predsjednika talijanskog Senata, Pere, na sveučilištu *Lateranum*, na temu *Il relativismo, il cristianesimo e l'Occidente* (Relativizam, kršćanstvo i Zapad), kao i razmjenu pisama ove dvojice autora o spomenutim temama.

⁴⁶ Kao npr. Richelieu i Mazarin u Francuskoj te biskupi u njemačkim državicama.

⁴⁷ Papa tijekom stoljeća podjeljuje »krunu i žezlo«, što odgovara današnjemu međunarodnom priznanju države.

⁴⁸ Ovdje mislim ponajprije na progon Crkve od francuskih revolucionara i »suzbijanje kontrarevolucije«.

i tzv. prvobitne akumulacije, kad Crkva šuti i »ne vidi« bijedu, siromaštvo i obespravljenošću radnika, izrabljivanje žena i djece, ropstvo i nasilje, nepravde i progone od moćnih i bezobzirnih.

Valja ipak podsjetiti da je tijekom 17 stoljeća, praktički do vremena prosvjetiteljstva, Crkva imala odlučujuću civilizacijsku ulogu u organizaciji društva, tj. ne samo vremena i prostora, nego i prava i uprave te zdravstva, znanosti i školstva. Red molitava, obreda i blagdana određivao je ritam dana i godine. Prostor je bio određen i omeđen područjima župa⁴⁹ i dijeceza. Crkva je, uz vlastiti pravni sustav, istražni i sudski aparat, vodila matice krštenika, vjenčanih i umrlih. Treba naglasiti da su i drugi aspekti mikropolitike – brige za zajednicu i za *polis* – stalno živjeli u krilu Crkve (navlastito njezina redovničkog dijela) koja je osnivala i vodila sirotišta, bolnice, škole i visoka učilišta, ukratko, pružala javne usluge. No, slabo je poznato da je Crkva bitno utjecala na nastanak mnogih pravila i načela predstavničke demokracije. Tako su različite redovničke *regulae* o disciplini, kapitulima, kvorumu, mandatu, razdvajanju funkcija, izborima, polaganju računa itd. poslužile kao obrazac mnogim državama, pokretima i strankama.

Preteče socijalnog nauka i političke zauzetosti katolika

Usred sablazni suradnje institucionalne Crkve sa »starim režimom« pojavljuju se razni *voces clamantium in deserto*. Tako u Francuskoj, gdje je Crkva najjače osjetila »prosvjetiteljski mač« i gdje njezina reakcija prelazi u reakcionarnost, 1830. godine »hodočasnici slobode«, kako sebe nazivaju – svećenik Félicité de Lamennais, dominikanac Henri Lacordaire i zastupnik Charles de Montalembert – osnivaju list *Avenir* (Budućnost) i zahtijevaju socijalne reforme. Dvije godine poslije papa Grgur XVI. osuđuje ih u enciklici *Mirari vos* (1832. godine). Lacordaire i Montalembert se povlače, dok Lamennais ustrajava. Nakon toga se pojavljuje jedna druga velika figura političkog *engagementa* francuskih katolika, filozof i povjesnik Frédéric Ozanam,⁵⁰ koji s Lacordairom 1833. osniva prvu karitativnu udrugu, što poslije izrasta u Konferenciju

⁴⁹ Zanimljivo je istaknuti da su današnje francuske općine, kojih ima preko 36 000, nasljednice župa iz vremena prije građanske revolucije.

⁵⁰ Ozanama je 1997. godine papa Ivan Pavao II. proglasio blaženim.

sv. Vinka paulskog. I tada, nakon što im je Učiteljstvo zabranilo ići u politiku, francuski se katolici okreću socijalu, kao ponajboljoj politici, pa se tako rađa francuski »socijalni katolicizam«.

To je također vrijeme socijalistâ utopistâ (Proudhon i Fourier) i Marxovih analiza, kad Crkva konačno i potpuno gubi radništvo⁵¹ i sirotinju općenito i kad je ona kao institucija predmet i uzrok sablazni.⁵² To je isto tako doba snažnog integrizma⁵³ i opiranja hi-jerarhijske Crkve posuvremenjenju i građanskim slobodama, što kulminira u enciklici *Mirari vos* (1832.) Grgura XVI.,⁵⁴ a napose u *Syllabusu* Pija IX. (1864.). Ovaj potonji tekst nabraja devedeset »glavnih zabluda vremena« i baca anatemu na one koji ih promiču. Duh ovog teksta najjasnije iskazuje posljednja među osuđenim zabludama, a ta je da se »rimski Pontifex može i treba pomiriti i nagoditi s napretkom, liberalizmom i suvremenom civilizacijom«.

U takvom političkom i socijalnom kontekstu, enciklika Lava XIII. *Rerum Novarum* iz 1891. godine prava je revolucija i stvara osnovu za promjenu stava kršćana najprije prema socijalnoj, a zatim i prema političkoj zauzetosti. Trebalo je, naime, i previše vremena da se u Crkvi shvati i javno ispovjedi da »srednjovjekovno miješanje religijskoga i profanoga područja nije bio kršćanski ideal«, kako piše kardinal Höffner,⁵⁵ te da je od tog miješanja najviše štete imala sama Crkva, ali i djelatnosti na koje je Crkva nerazborito i uzurpatorski bila nagazila, navlastito znanost i politika. Trebalo je gotovo tri stoljeća da se Crkva oporavi od šoka »moderni-

⁵¹ »Radnički je svijet napustio Crkvu, jer ste vi napustili nas«, odgovorio je francuski senator Corbon, zastupnik radnikâ, orléanskom biskupu Dupanloupu (1802.-1878.).

⁵² Treba ovdje podsjetiti da i dan-danas gotovo dvije trećine ljudi na Zemlji žive u sličnim uvjetima kao radništvo i sirotinja europskog 19. stoljeća.

⁵³ Suvremeni analitičari razlikuju pojam »integrizam«, koji označuje pristajanje uz cjelinu nekog naučavanja, od pojma »fundamentalizma«, koji znači prihvaćanje samo prvih osnova i temelja nekog nauka ili religije. Drugi pak autori riječ »integrizam« – koja se u ovom značenju pojavljuje najprije u Španjolskoj – vezuju uz nastojanje da se vjersko naučavanje primjenjuje »integralno«, tj. na sva područja privatnog i javnog, društvenog života. V. objašnjenja ovih termina u navedenom djelu Jean-Louisa Schlegela, JLS, 1. poglavlje.

⁵⁴ Ovaj tekst osuđuje navlastito »indiferentizam«, po kojemu je za vječni spas dovoljno ispravno i skromno življenje, te posebno oštro osuđuje zagovaratelje slobode savjesti, kao i slobodu tiska i izdavaštva.

⁵⁵ KSN, str. 25.

teta« te prihvati »novo doba«, odnosno autonomiju znanosti, laički karakter politike i sekularno društvo. Nije u skladu sa zakonom Ljubavi, niti na ponos kršćanima, što je bilo potrebno, da »dođu druge ideologije, od kojih jedna upozori na slobodu i dostojanstvo osobe, druga na potrebu socijalne pravde itd... Tako dolazi do paradoksa da se Crkva najprije protiv toga bori, a poslije, nakon dugoga procesa spoznaje, uključuje to u svoj nauk. No, svijet više ne funkcionira kao prije dvjesto godina. Ako u tim bitnim stvarima ne može voditi, Crkva mora barem brže reagirati«, piše Juraj Mirko Mataušić, OFM.⁵⁶

Politika u uvjetima krize demokracije

Devalvacija politike u razvijenim demokracijama

Današnje su predstavničke demokracije usredotočene na stranke kao nužne posrednike između građana i institucija. No, ovaj način u suvremenim uvjetima više ne jamči nadzor ni modernizaciju demokratskog sustava. Tako danas vladavina stranaka, točnije, stranačkih stožera – partitokracija – u mnogim parlamentarnim demokracijama, ali i u Hrvatskoj, nije više kadra osigurati ni djelotvornost ni stabilnost, a posebno ne stvarno sudjelovanje građana u izboru svojih predstavnika. Glasovanje za stranačke liste, a ne za osobe, *de facto* izvlašćuje građane po logici: dajte našoj stranci vaš glas, a mi ćemo odrediti tko će vas zastupati i u čijem interesu. Ovakvu evoluciju predstavničkih demokracija prati i sve veća uloga stranačkih vođa, kao i središta države, na štetu stranačkih aktivista i civilnoga društva, kao i periferije države.

No, ono što bitno slabi i devalvira državu, te ograničava suverenost protiv njezine volje,⁵⁷ to su procesi globalizacije na ekonomskom, financijskom i informacijskom polju. Ti procesi izazivaju destrukuiranje institucija, napose ukidanjem »nepotrebnih« propisa,⁵⁸ i stvaranje »neovisnih agencija«. Tako nastaju novi cen-

⁵⁶ KIP, str. 228.

⁵⁷ ... jer u slučaju europskih integracija riječ je o dobrovoljnom prenošenju dijela suverenosti na europsku razinu, ali uz napomenu da se taj prebačeni dio ovlasti obavlja zajednički u Bruxellesu ili u Strasbourgu ili u Luxemburgu.

⁵⁸ Deregulacija koja je na mnogim područjima korisna i potrebna, posebice u bivšim komunističkim državama, ali koju međunarodne novčarske insti-

tri moći, izvan dosega građana, pa čak i njihovih posredno (preko stranačkih stožera) izabranih predstavnika.

Drugi fenomen koji pridonosi slabljenju države kao *rei publicae* jest pretvaranja javnog i političkog života u stalnu predstavu, što potiče i olakšava razna skretanja u populizam. Tako nastaju »demokracije-mediokracije« u kojima se stranke i vođe prilagođuju medijskim, audio-vizualnim normama, tj. potrebi trenutka i spektakla – pa bio on i skandal. Politički vođe više ne razmišljaju kako graditi budućnost, nego kako u svakom trenu »reagirati« na kovitlac događaja. Stječe se dojam da im je jedino važno na sve reagirati odmah, spretno i »medijski korektno«, u svakom slučaju prije svojih suparnika. Tako se, »instant-surfanjem« po trenutačnim zbivanjima, političari počinju igrati novinara, pa zaboravljaju osnovne funkcije suverene vlasti – promišljanje, predviđanje i anticipiranje. Oni pridonose džungli informacija, koja samo pojačava nerazumijevanje današnjega svijeta. Političari postaju sve odvojeniji od naroda, njegovih problema i potreba, načina razmišljanja, stanja obaviještenosti. Tako dolazi do velikog rascjepa i politika postaje autistična. To se posebno očitovalo prigodom rasprava i glasovanja o Ustavnom ugovoru Europske unije. Ova dva fenomena uzrokuju i prate dva druga: s jedne strane, sve češća odsutnost vrjednosnih referenca, što bitno pogađa socijalni aspekt demokracije, a, s druge, činjenica da načelo većine onemogućuje razvoj »uključujuće demokracije«, u kojoj bi sudjelovao sve veći broj građana, zajedno s manjinama. Veoma je naime važno da temeljno demokratsko pravilo većine ne prijeđe u diktaturu većine.

U razvijenim demokracijama i, a fortiori u tranzicijskim državama, širi se osjećaj da je politika nemoćna, da vlade nisu kadre rješavati velike probleme, pa tapkaju u mjestu donoseći odluke na kratki rok, najčešće u funkciji izbora, dok dobra politika zahtijeva dugoročne programe i vizije, te navlastito anticipaciju, što je jedna od bitnih sastavnica političkog djelovanja. Ove nesposobnosti izazivaju nove strahove. Osim toga, sve je veća udaljenost mjesta odluke od građana, to je veća anonimnost onih koji odlučuju. I, na koncu, danas sve češće oni koji imaju politički, narodni legitimitet odlučivanja, prepuštaju odluku »stručnjacima«,

tucije često potiču s nakanom stvaranja što većega prostora za privatne interese.

ili »neovisnim agencijama«, koje su pod snažnim utjecajem interesnih skupina, *lobbyja* i svojih »sponzora«.

Ovakvo stanje izaziva sumnju i nevjericu,⁵⁹ pače rezignaciju, sve manju zauzetost građana u javnoj stvari, sve veću i češću apstinenciju na izborima i, što najviše zabrinjava, neupisivanje mladih u izborne liste i njihovu potpunu indiferentnost prema politici. U krajnjoj liniji, ovakav stav znači odustajanje od mišljenja, prosuđivanja i volje za borbom da svijet postane ljudskiji. U ovakvoj, fatalističkoj pomirenosti s bilo kakvim stanjem »javne stvari« pogrešno bi bilo vidjeti nekakvo kršćansko predavanje Božjoj volji. Ne zaboravimo da je stav kršćana, koji odbijaju sudjelovati u stvarima svijeta, jer »nisu od ovoga svijeta«, već bio priskrbio Crkvi (Marxovu) optužbu da je »opijum za narod«, kako opravdano podsjeća kardinal Höfner.⁶⁰ I, na koncu, ovakvom općem stanju stvari samo pridonose razne afere i korupcija, rušeći povjerenje (con-rumpere!), koje je temelj demokracije. Rezultat je svega renesansa ekstremnih ideologija, praksa nasilja i terorizma koji igraju na kartu straha te potiču isključivost i mržnju.

Neoliberalna presizanja: primat ekonomije i tržišta

Europsko je prosvjetiteljstvo nedvojbeno pridonijelo razumijevanju i prihvaćanju ljudskih prava, pa mu kršćani moraju biti harini za tu ulogu. Drugi vatikanski koncil je, međutim, našao sretnu sintezu za odnose kršćanstva i prosvjetiteljstva i, kako to bilježi Ivan Pavao II: »Briga za pomoć čovjeku je neusporedivo važnija nego polemike i optužbe glede, na primjer, prosvjetiteljske osnove mnogih povijesnih katastrofa 20. stoljeća.«⁶¹ Ova briga ne može ipak zanemariti činjenicu da neoliberalna teorija objašnjava ekonomsku i socijalnu nejednakost razlozima efikasnosti proizvodnje i društva. Kršćanski socijalni nauk uči pak da je ekonomska i socijalna nejednakost razumljiva samo ako služi najslabijima i najzapuštenijima. Nije, međutim, teškoća samo u »efikasnosti«,

⁵⁹ René REMOND: *Democracy in Western Europe* (Demokracija u zapadnoj Europi), Pontificae Academiae scientiarum socialium MISCELLANEA 1 – Proceedings of the Workshop on Democracy (12-13 December 1996), Ex aedibus academicis in civitate vaticana, Rim, MCMXCVIII, str. 47-48.

⁶⁰ HÖFFNER, *Isto*, str. 22.

⁶¹ M&I, str. 135.

nego ponajprije u »ekonomizmu«,⁶² tj. snažnom nastojanju da se nametne primat ekonomije nad politikom i tržišta nad državom. I nije ova tendencija tako nova, kako se to danas misli. Još 1949. godine je kršćanski personalist Emmanuel Mounier (1905-1950) isticao da je »primat ekonomije povijesni nered iz kojeg treba izići«.⁶³

O »primatu tržišta« i njegovim prijetnjama na nekim područjima – koja su danas meta napada *businessa*, navlastito u okviru Svjetske trgovinske organizacije, ali i konkretno u Hrvatskoj – valja poslušati ekonomista-nobelovca Amartyja Sena. Tržište, naime, ne može regulirati na društveno zadovoljavajući način javne usluge na području zdravstva i školstva, »što se lako gubi iz vida u euforiji koja se širi danas glede tržišne ekonomije. Tržište naime može biti, na mnogo područja, moćan saveznik individualne slobode, ali sloboda dugog življenja, a da se ne bude žrtvom bolesti ili izbjegive smrtnosti, zahtijeva da se pribjegne širim kategorijama socijalnih sredstava«.⁶⁴ I, na ovom području, »red stvari treba biti podređen redu osoba, a ne obratno«.⁶⁵

Autonomija i primat: znanost, ekonomija, politika, etika

Danas i znanost i ekonomija poriču legitimni primat etike i relativni primat politike. Znanost i tehnologija – u Hrvatskoj se kaže »struka« – kojima više odavna nitko (pa ni Crkva!) ne niječe autonomnost, postaju sve više autoreferencijalne, traže vlastiti prostor i pretvaraju se u novu silu, konkurentnu politici. Ne susrećemo li

⁶² GS 63, 3.

⁶³ Mounier je inzistirao na tome da se iz tog nereda može izići samo ako se »temeljito revidira vrjednote, reorganizira strukture i obnovi elite«. Usp. EMP, str. 119.

⁶⁴ AS, str. 68-69. Nobelovac Sen ističe da su »socijalni propisi u korist javnoga zdravstva koji postoje u Sjedinjenim Državama nedostatniji nego u mnogim siromašnijim zemljama i ta nedostatnost pogađa navlastito određene skupine, kao što su Crnci. Mogu Sjedinjene Države biti sa svojim društvenim *brutto* proizvodom po stanovniku druga najbogatija zemlja na svijetu, ali je životni vijek stanovništva Sjedinjenih Država niži od dvanaest drugih zemalja«. Tako »u crnačkoj četvrti Harlem muškarci imaju manje izgleda da će doživjeti četrdesetu godinu nego u u izgladnjelom Bangladešu«. *Isto*, str. 66-67.

⁶⁵ GS, 26, 3.

i u Hrvatskoj posvuda zagovaranje »struke«, na štetu politike? To se manje odnosi na znanost, a više na tehnologiju – danas posebno elektroničku, nanotehnologiju i biotehnologiju – koja stječe znan tan kredibilitet⁶⁶ zahvaljujući usmjerenosti na funkcionalnost,⁶⁷ na korist i na profit, kao i svojoj »sposobnosti načiniti« nešto. Tako nastaje novi mit, neoscijentizam i ta nova sila izmiče kontroli društva i demokratskih institucija.

Što se pak ekonomije tiče, neoliberalna ideologija promiče, među ostalim, tri ključne ideje. Prva je da država i politika trebaju biti *ancillae oecnomiae* (sluškinje ekonomije), jer je privatni interes i egoizam legitiman i jer su oni ustvari osnovna motivacija djelovanja ljudi.⁶⁸ Druga ideja, koja se češće susreće u anglo-saksonskom svijetu i pravu, jest da je opći interes tek mehanički zbroj privatnih interesa. Treća ideja je u neku ruku liberalni (i *a fortiori* ultraliberalni) *credo*: »Što manje politika, to više slobode«. Ove teorije poriču demokratski legitimitet i primat politike, tj. suverenosti građana i time zagovaraju primat privatnih interesa nad javnim, općim interesom, kao i kapitala nad radom, što znači primat (vlasnika) novca nad ljudima. Ove agresivne teorije, među inim, uzrokovale su tijekom 20. stoljeća znatno »povlačenje države« i privatiziranje mnogih do tada državnih ovlasti i nadležnosti, pa čak i nestajanje nekih javnih službi i usluga, što je pak izazvalo nepovjerenje građana i njihovu ostavku u odnosu prema *res publica*. Odatle sve veća apstinencija od glasovanja i stav: »ne-bavim-se-politikom«. Ovakav stav, međutim, znači u konačnici prihvaćati politiku onih koji se njome bave i ne pokušavati na nju utjecati, iako ona bitno utječe na sve.

Crkva priznaje autonomiju *rei politicae* i svjetovne stvarnosti, jer ove imaju vlastite vrijednosti, »poredak i zakone, koji nisu i ne mogu biti zakoni Crkve«⁶⁹. Autonomija politike može biti samo

⁶⁶ I ne samo to, nego, kako ističe J. RATZINGER i dojam da je »znanost nadišla kršćanstvo koje više nije u skladu s racionalnošću modernog doba«. Usp. SR, str. 114.

⁶⁷ Tako gubi na snazi pitanje »koji je smisao« pojedinoga znanstvenog otkrića i tehnološkog iznašašća, pred kultom produktivnosti, koji se jedino pita čemu nešto služi. *Op. cit.* DEM, str. 38-43.

⁶⁸ Teorija ekonomista-nobelovca za 1992. godinu Gary S. Bakera sa sveučilišta u Chicagu.

⁶⁹ KIP, prilog Josipa JELENIĆA, str. 171 i dalje.

relativna, jer ona ne može biti autonomna od prirodnog morala, koji je »ukorijenjen u ljudsko biće«⁷⁰. Ali, politika mora imati prvenstvo nad ekonomijom, navlastito zbog sljedećih dvaju razloga. Najprije zato što suverena volja građana i opći interes moraju biti nad parcijalnim, privatnim interesima ekonomskih aktera. A zatim i stoga, što su osnovni ekonomski akteri (tvrtke, novčarske ustanova, trgovine, pružatelji usluga itd.) organizirani i što funkcioniraju autokratski, dok politika mora funkcionirati demokratski. I, na kraju, politički red jest red sloboda, dok je ekonomski red – red potreba. Stoga podvrgavanje politike ekonomiji dovodi do dominacije potreba i nestajanja sloboda.

Autonomija politike ne može staviti ustranu zakon Ljubavi te stoga konstitucija GS izričito zahtijeva da se »ne stvara umjetna protivština između profesionalnih i društvenih djelatnosti s jedne strane te religioznog života s druge strane« (43, 1) jer »razlaz između vjere, na koju se pozivaju i svakodnevnog ponašanja velikoga broja ljudi spada među najveće pogriješke našeg doba... Ne odgovarajući svojim zemaljskim obvezama, kršćanin griješi prema svojem bližnjem, štoviše – prema samom Bogu, te izlaže pogibli svoje vječno spasenje«.⁷¹ Ne mogu se kršćanska načela i nadahnuća zaustavljati na pragovima crkava i kuća,⁷² a drugdje – i za kršćane – vrijediti drugi, potpuno autonomni zakoni, ili potpuni moralni relativizam, koji diktira ova ili ona »struka«. Nažalost,

⁷⁰ Zbog toga laicitet države, »u smislu autonomije građanske sfere i politike u odnosu na religijsku i crkvenu sferu – ali ne i u odnosu na moralnu sferu – jest vrjednota koju je Crkva prihvatila i priznala i ona pripada već dostignutim civilizacijskim stečevinama«. V. »*Note doctrinale concernant certaines questions sur l'engagement et le comportement des catholiques dans la vie politique*« (Doktrinarna nota o nekim pitanjima zauzetosti i ponašanja katolika u političkom životu – u daljnjem tekstu ND), Kongregacije za nauk vjere, paragrafi 5 i 6. Nota podsjeća da je Ivan Pavao II. mnogo puta upozoravao na opasnost od konfuzije između religijske i političke sfere.

⁷¹ Isto.

⁷² Kardinal Höffner upozorava da »moderan čovjek izgovara naglašeno 'da' svojoj obitelji; no, taj snažniji 's nama' na osobnome životnom području obitelji doveo je do 'bez nas' prema 'zahtjevima svekolikoga društva'. Odatle se ustvrđuje opća 'ravnodušnost prema potrebama društvene cjeline' i 'sve veća depolitizacija njemačkoga čovjeka«, pa je »kod mnogih zakržljala spremnost osjećati se odgovornima za državu«. Usp. Isto, u: KSN, str 269. Ali ova konstatacija ne vrijedi samo za zemlje u kojima je demokracija ustaljena i »gdje se nema za što boriti«, nego vrijedi i za ove naše strane danas.

u Hrvatskoj, pa i među katolicima prevladava praksa, ako ne i uvjerenje, da je u politici dopušteno lagati, pače – krasti, da je u poslovima normalno – varati i podmićivati, dok je u znanosti i tehnologiji sve dopušteno, jer »znanost je etički neutralna«.

Ukratko, kako zaključuje i Josip Jelenić, »Ekonomija i politika... ako su ljudsko djelovanje, podliježu moralnom redu. A Crkva kao čuvarica i tumač moralnog zakona, nadležna je u davanju moralnog suda na tim područjima. No valja istaknuti da nije riječ o političkom nego o etičkom sudu, koji Crkva izriče samo kada su u pitanju temeljna prava i dužnosti osobe ili spasenje duša«⁷³. Pri-znanje prvenstva etike nad politikom i politike nad ekonomijom jedino je kadro jamčiti usmjerenost prema općem dobru.

Relativizam vrjednota i »građanska religija«

Politička sloboda i inicijative ne mogu se temeljiti na relativističkoj ideji da su sve koncepcije čovjeka i dobra jednako istinite i jednako vrijedne. Traženje istine i težnja k istini nisu nikakav fundamentalizam, nego poziv i dužnost osobe. Jer, nisu ni sve političke koncepcije jednako vrijedne. Nije isto – demokracija i komunizam; ili, demokratski ustav i zakon šarije; ili, presuda neovisnog suda i »sud partije«; ili, participativna demokracija i teokracija... Činjenica jest da različitost uvjeta i konkretnih ostvarenja u politici rađaju različite orijentacije i rješenja, ali ne i temeljna načela. Stoga, ako se politika vodi načelima – a ova počivaju na vrjednotama – onda svih koji se angažiraju u politici, mora zabrinjavati činjenica da je relativizam postao »prava vjera modernog čovjeka«, kako na to upozorava već čitavo desetljeće današnji Papa.⁷⁴ Relativizam, naime, ubija kolektivni *ethos*, te postignuti pluralizam i toleranciju. U svijetu, u kojem pojedinačni i skupni interesi postaju jedini kriteriji, vrjednote izgledaju kao da su bez smisla. To posebno postaje zabrinjavajuće u Hrvatskoj, gdje su pojedinačni i skupni interesi »legitimni«, dok javni interes stoji izložen napadima i nezaštićen, na odstrel svim grabežljivcima. Odsutnost etičkih referenci proizvodi duhovnu re-

⁷³ Isto, u KIP, str 174.

⁷⁴ Kardinal Ratzinger je još godine 1996. u susretima s latinskoameričkim biskupima upozoravao da je »relativizam stvarno postao temeljni problem vjere našeg vremena«. SR, str. 23.

gresiju i »demokraciju bez duše«, kako je to upozoravao još Alexis de Tocqueville.

Relativizam pretendira biti novi »prosvjetiteljski« princip, dok zapravo teži netoleranciji i postaje novi dogmatizam. Polazeći od ideje da ne postoje moralne norme koje bi bile usađene u čovjeka i da ne postoje istine,⁷⁵ dominantni relativizam izmiče tlo pod nogama politike. Jer, kako navodi teolog i filozof Jean-Yves Calvez, SJ, »u politici je istina potrebna. U srcu te političke istine je poštovanje drugoga, što je odlučujuća politička istina«⁷⁶ koja ne podliježe zakonu većine. Odsutnost vrjednosnih kriterija, pače poricanje i samog pojma vrjednote, neizostavno dovodi do osporavanja socijalne dimenzije demokracije. Vrjednote tada zamjenjuju »interesi« i »državni razlozi« (*raison d'Etat – ragione di Stato*) i sve može postati predmetom pregovora i trgovanja, čak i temeljna prava osobe. U takvoj situaciji degradiranja odnosa prema drugome politika se svodi na goli pragmatizam i izlaže autoritarnim napastima. Zbog toga, kako je isticao još daleke, 1949. godine kršćanski personalist Mounier, »kršćanin, osjetljiv na središnju važnost Utjelovljenja u svojoj religiji, ne će prezirati povijesna ostvarenja zbog njihove nečistoće, nego će bdjeti nad vidljivim i skrivenim otklonima koje ona unose u kršćanske vrjednote«⁷⁷.

Sve dominantniji relativizam i socijalna regresija koju on proizvodi nagoni mnoge, najčešće nekatolike, da potraže neku novu »građansku religiju« koja bi unijela reda u društvo i politiku i »dala duše« državi. Ovakvi glasovi često dolaze od političke desnice koja je Crkvu i kršćane počesto svodila na potencijalni čimbenik reda. Oni, međutim, odražavaju vrlo konkretnu, objektivnu teškoću određivanja moguće platforme zajedničkih vrjednota i, što se pokazuje kao još teže, pridavanja tim vrjednotama neporecive važnosti. Pitanje je kako, tj. na kojim osnovama nanovo utemeljiti vrjednote poput slobode, solidarnosti, odgovornosti, jednakosti, pravednosti? Ta se pitanja to češće pojavljuju što su prije

⁷⁵ Na ovu opasnost ovako upozorava Paul LEMARIÉ, stručnjak Focolara zadužen za dijalog s islamom: »Buka informacija stvara sve veću teškoću za razumijevanje stvarnoga stanja svijeta i sve čvršće uvjerenje da istine i nema, da postoji tek tržište istina, koje u osnovi stvaraju skup, u najboljem slučaju korisnih informacija, ili u najgorem slučaju laži i manipulacija u propagandne svrhe«. ESI, str. 238.

⁷⁶ ESI, str. 241.

⁷⁷ EMP, str. 99.

manje od jednoga stoljeća velike religije (katolička, protestantska, muslimanska, budistička...) utemeljivale društvo i civilizaciju. U međuvremenu su religijske vrjednote pomalo gubile svoju referentnu notornost (objava!), pa su postajale više kulturnom činjenicom, a prestajale biti religijskom osnovom, iako su religijske reference bile njihov izvor i porijeklo. Danas, međutim, ni taj kulturni konsenzus više ne postoji.

I u kršćanskim se zemljama pojavljuje ideja o kršćanstvu kao »nekonfesionalnoj vjeri«, koja bi bila konsenzualni temelj vrjednota za sve građane. Za takvo suglasje međutim, više nema osobite nade, napose ne u zemljama katoličke tradicije. Najeklatantniji je primjer današnja Španjolska nakon ponovnog dolaska socijalista na vlast godine 2004. Tamo više ne postoji »moralni minimum, dostupan općem razboru svih ljudi«, kako konstatira kardinal Ratzinger smatrajući da se više »ne će moći postići potreban konsenzus za zakonodavstvo oko pitanja etike života, koji bi potpuno odgovarao kršćanskoj savjesti«⁷⁸.

Hrvatska politička tradicija i tranzicija

Ako je točno što nas povijest uči, da Hrvati, uz Islandčane, imaju najstariju parlamentarnu tradiciju, u početku, naravno, embrionalnu – kao sabor slobodnih ljudi, pa zatim kao feudalni i staleški ustrojeni Sabor – onda valja zaključiti da su Hrvati posjedovali tijekom dugog niza stoljeća – u različitoj mjeri po društvenim skupinama – ne samo predrasude o politici nego i znanje / sposobnost prosuđivanja i obavljanja političke djelatnosti. Ukratko, postojalo je i znanje i iskustvo / tradicija politike, a time i svijest o tome da je čovjek »političko biće« – ζῷον πολιτικόν. Ali, to znanje i iskustvo polako su nestajali, pa današnji naraštaji ne znaju kojeg su naslijeđa naslovnici i koje pouke mogu izvući iz tog naslijeđa, za sadašnjost i za budućnost. Ono pak, što je bitno osiromašilo političku svijest i djelatnost ove »zakašnjele nacije« bila je borba za opstanak. Hrvatska je ipak i onda bila dio Europe, jer je »Europa tada bila onaj dio kršćanskog svijeta koji je umakao utjecaju Bizanta«⁷⁹. Za Hrvatsku vrijedi konstatacija isusovca Jeana

⁷⁸ SR, str. 118 i 122.

⁷⁹ Smotra francuskih isusovaca *Projet*, izvanredni broj posvećen europskom socijalnom katolištvu, Paris, rujna 2004, str 9.

Weyderta: »Igrajući ulogu štita nasuprot muslimanskom pritisku i premda žrtve apetita svojih moćnih susjeda, oni nisu prestajali pridonositi naslijeđu Europe«⁸⁰. Hrvati su tom naslijeđu platili visoku cijenu u krvi, u zaostajanju i u raseljavanju (dijaspora!) po Europi i prekomorskim zemljama.

Kao što smo već podsjetili, i u današnjoj se Hrvatskoj osjećaju razlike u političkom naslijeđu i iskustvu *rei publicae*, poslovima *polisa* i politici, koje vuku korijen od različita povijesnog naslijeđa gradova i građana u primorskoj i kontinentalnoj Hrvatskoj, različitih pokrajinskih statuta i prava (Vinodol, Poljica), kmetskog sustava u sjevernom dijelu Hrvatske, evolucije sastava hrvatskoga »političkog naroda« (plemstvo i svećenstvo, zatim građani po imovinskom cenzusu) i sl. Do »ulaska u politiku« cjeline naroda trebat će čekati 20. stoljeće i braću Radić, navlastito Antuna Radića. Taj povratak ne će uvijek biti po volji institucionalnoj mjesnoj Crkvi, ali će njezini pokušaji klerikalizacije hrvatskog političkog korpusa i života ostali tek marginalni. Ovo ne znači da i Crkva nije pridonijela političkoj regresiji i marginalizaciji katolika. Stoga nije nimalo nevažno kad zagrebački nadbiskup i kardinal Rimske crkve Bozanić naglašava etički *distinguo*: »Danas se dobro mora razlikovati političko i crkveno katolištvo. Političko katolištvo uvodi u ideologiju, a crkveno katolištvo pomaže vjernicima kako živjeti u Crkvi i u svijetu«⁸¹.

Ova će se regresija uostalom pojaviti u mnogim zemljama katoličke tradicije, gdje će se nemali broj katolika prikloniti uz totalitarni fašizam i autoritarne režime (Mussolinija, Pétaina, Franca). Slično će se dogoditi – s »razlogom« više, tj. zbog nacionalne potlačenosti – u Sloveniji, Hrvatskoj, Slovačkoj, Litvi... Vojna pobjeda komunizma i potpuna, nasilna politizacija života nakon Drugoga svjetskog rata, koja nije ostavljala mjesta ni jednoj temeljnoj slobodi, rezultirala je dugoročnom pasivizacijom državljanâ, objekata vlasti i *de facto* zabranom građanskih inicijativa i pothvata. Nažalost, do danas nije bilo političke volje, ni intelektualne znatiželje, da se u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ustanove bitne

⁸⁰ Članak isusovca Edouarda Herra pod naslovom *Essai sur un héritage commun* (Esej o zajedničkom naslijeđu), isto, str. 6.

⁸¹ Navedeno po članku: Bozanić između političkog i crkvnog katolištva, *Vjesnik*, 5. studenoga 2001.

činjenice i posljedice prošlostoljetnih lutanja i stradanja (1918.-1941.-1990). Bit će trajna šteta, za pamćenje naroda i za oblikovanje kolektivne svijesti, ako ne bude nikakvih inventura i bilanca triju prohujalih totalitarizama, ali bit će još veća, moralna šteta, ako žrtve tih totalitarizama ne samo ostanu nepoznate nego i uzaludne.

Demokracija je Hrvatima ovaj put – za razliku od neuspjele avanture Hrvatskoga proljeća, kad su joj snažno bili težili – nekako »pala s neba«,⁸² nakon gotovo pola stoljeća komunizma i bez ikakve pedagoške pripremljenosti. Nakon prvih pluralnih izbora, u Hrvatskoj je dominirala statolatrija, što je moglo biti razumljivo zbog ugroženosti države i zemlje. Kult države bio je usto izraz višestoljetne težnje za neovisnošću, ali i ostatak protokomunističkog koncepta »sve-državlja«, usprkos teoriji o njezinu nužnom odumiranju. Ovu statolatriju pratilo je i nepoznavanje demokratske države. Potrebu učenja demokracije, kao i države i politike u demokraciji, dijelom su usporili rat i okupacija, ali i činjenica da su se na političkoj sceni vrlo brzo pojavili nositelji starog režima, znanje kojih o državi i politici nije išlo dalje od boljševičke, odnosno »samoupravne« ideologije. Usprkos tomu, oni su se izvanredno brzo prometnuli u ekonomske liberale, pače neoliberalne, u političke nacionaliste, pa i ultranacionaliste.

Rat, okupacija i brojne deformacije demokratskog sustava, koje su se pojavile u upravo karikiranom obliku (konfuzija triju vlasti, nepoštovanje prava, sukob interesa, konfiskacija izbornoga prava građana u korist stranaka itd.) dodatno su pogoršali navedeno široko neznanje, kao i »staro« znanje dojučerašnjih »drugova«. Ovakvo je stanje nastajalo u dotad povijesno nigdje iskušanom modelu tranzicije i privatizacije, tj. prvobitne akumulacije, što je snažno pridonijelo malodušnosti i beznađu, kao i pasivnosti potencijalnih građana koji postaju u najboljem slučaju – »društvo promatrača«. Preddemokratski uzroci takvoga stanja nisu nevažni, ali je bitnije razumjeti da je pola stoljeća nasilne pasivizacije i deset godina rata (1941.-45. i 1991.-95.) ostavilo dubokoga traga i reflekse straha od političke zauzetosti.

⁸² Ovdje ne zaboravljam da je i demokraciju i domovinu trebalo braniti i oslobađati u obrambenom ratu 1991.-1995.

U Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini nije provedena ni politička, ni pravna/sudska »lustracija«, odnosno dekomunizacija.⁸³ Ostalo je nekažnjeno bezbroj ratnih i poslijeratnih zločina protiv čovječnosti i protiv mira – iz oba rata (1941.-45. i 1991.-95.), usprkos međunarodno prihvaćenoj nezastarivosti dijela takvih zločina.⁸⁴ Napomenimo ovdje da je i »demokratsko predsjedništvo Europske unije«, tj. Vijeće Europe u svojoj znamenitoj rezoluciji br. 1096 iz 1996. godine poticalo »nove demokracije« na »demonstriranje naslijeđa« komunizma, suđenje krivcima za zločine, kao i rehabilitaciju te davanje odštete za nepravedno osuđene osobe.⁸⁵ Rezolucija dopušta i mjere lustracije, pod uvjetom da se temelje na osobnoj, a ne kolektivnoj odgovornosti i da se jamči pravo na obranu. Ostajanje, odnosno povratak »drugova« na scenu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, sada često kao neoliberala i ultranacionalista – a da nije provedeno nikakvo ograničavanje javnih i političkih djelatnosti ni pripadnicima ni suradnicima političke policije, a niti vodećim kadrovima partije⁸⁶ – samo je pojačalo malodušnost i depolitizaciju.

⁸³ Iznimka je u Hrvatskoj, čini se, bila kampanja zamjene »njihovih kadrova – našim« u sudstvu, što je stvorilo priličnu »rupu« iskustva i prakse, te znatno poremetilo funkcioniranje pravosuđa.

⁸⁴ Tako i pokojni papa IVAN PAVAO II. bilježi u svojoj posljednjoj knjizi sljedeće: »Hitlerovski su zločini imali svoj Nürnberg, gdje je ljudska pravda sudila i kaznila odgovorne. Brojni su međutim slučajevi, gdje je izostao takav završetak, iako vrhovna osuda božanskog Zakonotvorca još uvijek ostaje«. *Op. cit.* M&I, str. 162-163. Primijetimo na ovom mjestu da su države te koje određuju za koje zločine ne može biti zastare, tj. koji se zločini mogu progoniti bez obzira na protok vremena od njihova počinjenja. Tako su u francuskome pravnom sustavu samo zločini protiv čovječnosti nezastarivi.

⁸⁵ V. www.assembly.coe.int/documents/adoptedtexts/ta96/fres1096.htm

⁸⁶ Zarazliku od poraza nacizma, kad je u studenome 1945. odlukom nürnberškog Međunarodnog vojnog suda političko vodstvo Nacional-socijalističke stranke (*Politische Leiter der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*) – kao i organizacije i jedinice SA, SD, SS, Gestapo, te Vlada i vojno vodstvo – bilo proglašeno zločinačkom skupinom, odnosno organizacijom, ni jedna tranzicijska država Srednje i Istočne Europe nije proglasila vodstvo komunističkih stranaka, a često ni političku policiju, zločinačkim organizacijama. A za razliku od većeg dijela europskih tranzicijskih država, u kojima je barem pripadnost političkoj policiji, a ponegdje i suradnja s tom policijom, podlijevala određenim mjerama »lustracije« i zabrane obavljanja javnih i političkih funkcija, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ništa slično nije odlučeno, usprkos masovnim komunističkim zločinima nakon Drugoga svjetskog rata, kao i brojnih drugih, koje su naređivale ili tolerirale partijske

Ovakvo stanje pogoduje nastanku i ustaljivanju hibridnoga političkog sustava, koji sebe predstavlja demokratskim, ali koji vuče repove i reflekske komunističke ideologije.⁸⁷ Primijetimo na kraju, da je komunizam naizgled pao na ekonomskom ispitu, ali je najveća, povijesna pohara ona koju je načinio na uništavanju moralne svijesti naroda. Njegova ideologija, odnosno filozofija *de facto* nije definitivno odbačena. Ona ne postoji samo kao često spominjani »teret prošlosti«, nego i kao žal dijela zapadnih političara i inteligencije koji urušavanje komunističkih režima smatraju »globalnim gubitkom«.⁸⁸

(Nastavak u sljedećem broju)

Résumé

Réhabiliter la politique – en démocratie

Cet essai politiste se propose dans un premier temps d'examiner le rapport congénital complexe que les chrétiens en général – et les catholiques croates en particulier – entretenaient au cours de l'histoire avec la politique en tant qu'activité sociale et avec l'engagement politique en tant que question éthique. Il tente ensuite de situer ce rapport dans le double contexte de la crise actuelle de la démocratie dans les Etats-nations développés et des difficultés d'apprentissage politique et démocratique dans les pays en transition. La suite de l'essai est centré autour de la question de réhabilitation du politique – et de la politique – à travers l'engagement social et politique concret des catholiques au cours du dernier siècle et demi. Elle rappelle les ouvertures, d'abord modestes, puis radicales qu'avaient réalisées les différents documents du magistère de l'Eglise depuis la fin du dix-neuvième siècle et, surtout, depuis le concile Vatican II et qui constituent le trésor précieux de l'enseignement social de l'Eglise. Leur appel à l'engagement politique et civique, ainsi que les devoirs qui en découlent pour les chrétiens – dans le triple contexte de transition, d'intégrations européennes et de mondialisation – sont esquissés dans la dernière partie de cet essai.

struktuare, a izvodile politička policija, vojna (KNOJ, KOS) i civilna (OZNA, UDBA, SDB).

⁸⁷ V. u navedenoj zbirci *Pontifikalne akademije društvovnih znanosti*, raspravu poljske pravnice i političarke – predsjednice vlade i ambasadorice Hanne Sukočke: *Democracy in Post-communist Countries* (Demokracija u post-komunističkim zemljama), str. 53-68.

⁸⁸ V. o tome refleksije IVANA PAVLA II. M&I, str. 65.